

Hilmi Ziya Ülken'de Ahlâk Kavramı

The Concept of Morality in Hilmi Ziya Ülken

ÖZET

Osmanlı Cihan Devletinin son demleriyle, henüz yeni doğmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ilk yıllarında yaşamış olan Hilmi Ziya Ülken, 1901-1974 yılları arasında birçok badirelerin yaşandığı olaylara şahit olmuş önemli bir felsefecidir. Sadece felsefeci demek de Hilmi Ziya'yı tanımlamakta elbette eksik kalacaktır. Felsefe, sosyoloji, eğitim, psikoloji, ahlak gibi birçok alanda çok kıymetli eserler bırakmış bir mütefekkindir. Eğitim alanında verdiği eserlerinin yanında edebiyat, roman, müzik, resim gibi birçok sosyal ve kültürel alanda uğraş vermiş renkli bir kişiliktir. Hilmi Ziya Ülken'in yaşadığı dönemin koşullarını göz önüne aldığımızda, felsefeden eğitime, ahlaktan sosyolojiye kadar geniş bir yelpazede iz bırakmış olması, onun Türk eğitim tarihi açısından ne denli değerli olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Hilmi Ziya Ülken'in, ortaya koyduğu birçok eserinde, sadece teorik bilgilerin aktarılması değil, naklettiği bilgilerin sentezlenmesi, süzgeçten geçirilip kendine has felsefesini oluşturduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ülken'in Ahlâk kavramı hakkında düşünceleri de bu anlamda kabul edebilecek örneklerden biridir. O, *Ahlak* kavramını, birçok bilim dalındaki geçmiş tarihini ortaya koyup, eleştirilerini yaptıktan sonra, bu kavram hakkındaki kendi felsefi sistemini oluşturmaktadır.

Hilmi Ziya Ülken'in sisteminde gerçek bir ahlak, aşkla yoğrulmuş bir ülküdür. Ahlakı pratikte yaşayan bir kişi, bu ülküyü içselleştirmiş, maddi ihtiraslar ve zevklerden uzak, hiçbir etkenin tesirinden kalmadan, ne pahasına olursa olsun, cesurca *açıklık tutkusuyla* gerçek ahlak âlemine adım atabilir. Bu çalışmada, Ülken'in Ahlak kavramı hakkındaki düşüncelerini, kendinden önceki anlayışlara olan eleştirilerini de katarak kısaca ele almış olacağız.

Anahtar Kelimeler: Hilmi Ziya Ülken, Ahlâk, Aşk Ahlâkı, Felsefe

ABSTRACT

Hilmi Ziya Ülken, who lived in the last days of the Ottoman Empire and the first years of the newly born Republic of Turkey, was an important philosopher who witnessed many difficult events between 1901-1974. Of course, calling Hilmi Ziya a philosopher would be insufficient in describing him. He is a thinker who left behind very valuable works in many fields such as philosophy, sociology, education, psychology and ethics. In addition to his works in the field of education, he is a colorful personality who worked in many social and cultural fields such as literature, novels, music and painting. When we consider the conditions of the period in which Hilmi Ziya Ülken lived, the fact that he left his mark on a wide range from philosophy to education, from ethics to sociology helps us understand how valuable he is in terms of Turkish education history.

We can easily say that in many of his works, Hilmi Ziya Ülken did not only convey theoretical information, but also synthesized the information he conveyed, filtered it and created his own philosophy. Ülken's thoughts on the concept of morality are also examples that can be accepted in this sense. After revealing the concept of morality and its past history in many branches of science and making criticisms, he creates his own philosophical system about this concept.

In Hilmi Ziya Ülken's system, real morality is an ideal kneaded with love. A person who lives morality in practice is the one who has internalized this ideal, is far from material passions and pleasures, is not affected by any factors, and is able to step into the real world of real morality with a passion for openness, no matter what the cost. In this study, we will briefly discuss Ülken's thoughts on the concept of morality, including his criticisms of previous understandings.

Keywords: Hilmi Ziya Ülken, Morality, Love Morality, Philosophy.

GİRİŞ

İnsanoğlunun mutluluğunu sağlamak veya davranışlarını kontrol altına almak amacıyla geliştirilen sistemlerden biri de Ahlâktır. Ahlâk, inanç, düşünce, töre-gelenek ve görenekler, emir ve yasaklar doğrultusunda düzenlenir. Kısacası, toplumlar tarafından kabul edilmiş ve benimsenmiş bir hayat tarzıdır. Bunu farklı bir şekilde tanımlayacak olursak, "insanların birbiriyle olan ilişkilerinde, kendilerinden yapmaları veya yapmamaları beklenen davranışları belirleyen ve toplum düzeni ile mutluluğunu amaçlayan kurallar bütünü" olarak tanımlanabilir (Aydın, 2011).

Abdurrazak Gültekin¹

How to Cite This Article

Gültekin, A. (2024). "Hilmi Ziya Ülken'de Ahlâk Kavramı"
International Social Sciences
Studies Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:10, Issue:8; pp:1476-
1484. DOI:
<https://doi.org/10.5281/zenodo.13383935>

Arrival: 13 July 2024
Published: 28 August 2024

Social Sciences Studies Journal is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

¹ Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bingöl, Türkiye. ORCID: 0000-0003-4832-3258

Tüm Ahlâk sistemlerinde, "iyi" ve "kötü" olmak üzere iki temel değer bulunmaktadır. Bu iki değer varlığı kaçınılmazdır. Dinî değerler içinde Ahlâkî değerler, eski çağlardan beri "melek" ve "şeytan" gibi sembollerle temsil edilmiştir. Ahlâk sisteminde "iyi", ideal bir düzeni tamamlayıcı bir davranış iken; "kötü", bu düzeni bozucu bir davranıştır. İyi ve kötü olan bu hareketler, sürekli olarak birbirleriyle etkileşim halindedir.

İnsan, doğası gereği düşünen bir varlık olduğu için, iyi ile kötü arasında seçim yapma zorunluluğu taşır ve bu seçimine uygun şekilde davranır. İyiliğin varlığı ve anlaşılması, kötülüğün bilinmesine bağlıdır; bu nedenle, kötülüğün de anlaşılması gerekmektedir. Hatta bu zıtlıklar arasındaki fark ne kadar belirgin olursa, iyilik de o kadar anlaşılır hale gelir. Hilmi Ziya Ülken, Ahlâk felsefesinin merkezine "değeri" yerleştirir ve "insanlığın kabul ettiği ve başka kesinlik ölçüleriyle değerlendirilemeyen davranışlarımıza ait değerlerin toplamı" olarak tanımlar (Bakır, 2015).

AHLÂKIN TANIMI

Ahlâk, insanın diğer insanlarla ve varlıklarla olan ilişkilerini şekillendiren normlar, kurallar, ilkeler ve zamanla töreleşmiş bir kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. Pek çok düşünür tarafından farklı şekillerde tanımlanan Ahlâk kavramının, ünlü İslam bilgini Gazali tarafından yapılan güzel bir tanımı vardır: 'Ahlâk, insanın kendi nefsinde mevcut öyle bir potansiyel güçtür ki, bu meleke sayesinde insanın eylem ve davranışları zorlanmaksızın, ihtiyarız bir şekilde kolayca ve rahat bir tarzda meydana gelir.' Gazali, bu tanımında Ahlâkın, fiillerle ve davranışlarla kendini gösteren bir kabiliyetler bütünü olduğunu ifade eder; bu kabiliyetleri "heyet" kelimesiyle açıklar (Çağrı, s. 16).

Ahlâk, insanın yaşantısına, davranışlarına ve hatta düşüncelerine bir düzen getirme çabasıdır. Örneğin, eski Türk geleneğinde eskiden beri kullanılagelen ve hala kullanılmakta olan "töre" kavramı, Ahlâkî görgü kurallarının yazılı olmayan halini ifade eder. Ancak Ahlâk, sadece iyi huyların isimlendirilmesi anlamına gelmez. Ahlâk, hem iyi hem de kötü huyları kapsayan geniş bir kavramdır. Güzel davranışlarda bulunan bir kişiye "güzel Ahlâklı," hoş olmayan kötü olarak nitelendirilen bir davranış sergileyen kişiye de "kötü Ahlâklı" denir. (Kılıç, 2017).

Sokrates'in Ahlâk anlayışı, davranışlarımızı değerlendirmede bize önemli ölçüde rehberlik eder. Kişi, kendi Ahlâk anlayışını, karşılaştığı sorunları veya benzer durumları nasıl çözeceğini düşünerek geliştirebilir. Ahlâkî doğruyu ve yanlış, iyiyi ve kötüyü bulmak için davranışlarımızı akıl süzgecinden geçirmek yeterlidir. (Güner, 2011, s. 12).

Ahlâk felsefesi, pratik felsefenin bir dalı olarak, genel anlamda felsefenin insan ve evren arasındaki karşılıklı ilişkiyle, bu ilişkiden doğan ortak eserler üzerine düşüncelerinden doğmuştur. Bu nedenle, Ahlâk felsefesine girmeden önce, onun pratik felsefe içindeki yerini belirlemek ve pratiğin diğer alanlarıyla ilişkisini göstermek gerekir. Siyaset, iktisat ve hukuk da pratik felsefenin alanlarına girer. Ahlâkî bu alanlardan ayıran karakteristik özellikleri aramak, Ahlâkî kesinliğin sınırlarını çizmek anlamına gelir. Bu tür bir çalışma, sadece pratik felsefenin diğer bölümleriyle değil, aynı zamanda teorik kesinlik, estetik kesinlik ve Ahlâkî kesinlik arasındaki farkları araştırmayı da gerektirecektir. (Ülken, 2001).

İslam Ahlâk bilimcilerinin kimine göre Ahlâk, "Ahlâk açısından fail olarak insanın kendi Ahlâkî potansiyelini irdeleyen ve inceleyen; iyinin ve kötünün, fazilet ve rezaletin neler olduğunu araştıran, insanın yapması gereken kuralları bildiren bir ilim" şeklinde tanımlanmıştır (Kılıç, 2017, s. 34).

ÜLKEN'DE GREK FELSEFESİ AHLÂK ALGISI

Yunan Ahlâkı, metafizik Ahlâkların ilk örneklerini sunar. Sokrat'tan sonra, büyük metafizikçiler Ahlâkî görüşlerini metafizik sistemlerinden türetmeye ve Ahlâkî bu sistemlerle bağdaştırmaya çalıştılar. Ancak, bu metafizik Ahlâklar ilk bakışta düşünülebileceği gibi, doğrudan doğaüstü bir temele dayanmaz. Adlarının çağrıştırdığı gibi, Yunan Ahlâkları metafizik bir temele dayanmadan önce, hatta bazı durumlarda modern Ahlâklara yakın bir şekilde natüralist bir karakter taşıyordu (Ülken, 2001).

Yunan Ahlâkı, tabiatüstü mistik bir nitelik taşımamaktadır; bunun yerine tamamen saadet (eudaimonia) amaçlı, finalist, rasyonalist, şartlı ve tabiatçıdır, ancak objektif özelliklere sahiptir (Kılıç, 2017). Yunan Ahlâklarının çoğunda "İyi" ve "Güzel" kavramları birbirinin yerine geçer; başka bir deyişle, bu Ahlâklar estetik bir nitelik taşır. Burada 'tabiatın ahengi' fikri hâkimdir ve ahenksizlik, bu ahengin zıttı olarak görülür. Böyle bir görüşte, Ahlâkî güzellik metafizik yetkinlik anlamına gelir ve bu yalnızca metafizik yetkinlikle gerçekleşir. Metafizik yetkinliği gerçekleştiren her şey iyi ve güzeldir; metafizik eksiklik ise Ahlâkî açıdan çirkin ve kötüdür. Metafizik kesinlik ile Ahlâkî kesinlik arasındaki sınırların belirsizliği, Yunan Ahlâkının temel buhranlarından birini oluşturur. (Ülken, 2001).

Ülken'e göre, Yunan Ahlâkı bir buhran yaşamıştır. Çünkü tabiatın ahengini bozan davranışlar ve durumlar sadece güzel olarak değerlendirilmekle kalmayıp, aynı zamanda kötü olarak da görülüyordu. Ayrıca, bu Ahlâk sisteminde

şahsi sorumluluk kuramı bulunmamaktadır; irade özgürlüğü, devasa bir determinizm sistemi içinde bir hayalden öteye geçememiştir (Kılıç, 2017). Tabiatla süreklilik arz eden düzeni tamamlayan hareketler en güzel olarak kabul edilir. Ancak, bazen hastalıklar veya savaşlar gibi olaylar, güç dengelerini değiştirerek tabiat düzeninin sürekliliğini tamamlayıcı bir rol oynayabilir. Buna karşın, bir kişinin anne veya baba olma sorumluluğunu bilmesi, bu tür büyük olaylar karşısında oldukça basit ve değersiz olarak görülebilir ve zıtlık oluşturabilir. Örneğin, bir bilim adamının laboratuvarında bilimsel keşifler yapma amacıyla kendi çocuğunun ölümcül hastalığıyla ilgilenmemesi, Yunan Ahlâkında Ahlâki bir tutum olarak kabul edilebilir; çünkü bilimsel çalışmalar, tabiat düzenini daha kapsamlı bir şekilde tamamlamaktadır. (Ülken, 2001).

Yunan Ahlâkı, rasyonel bir yaklaşıma sahiptir ve Ahlâki hareketlerimizin ölçüsü akıldır. Zenon, 'tabiata uygun hareket et!' derken, Chrysippe bu formülü daha da açarak "akla uygun hareket et" demiştir. Yunan Ahlâkında, iyi ve doğru arasındaki denge ile kötü ve yanlış arasındaki denge öne çıkar; kötülük, yanılmanın yerine geçer. Ahlâki erdem olarak doğru sözlülük, gerçeğin yerine geçer. Ahlâka yalnızca akıl yoluyla ulaşılır.

Yunan Ahlâkının objektif olması, adalet Ahlâkından kaynaklanır. Adalet, düzen ve sosyal mutluluk kavramları birbirini tamamlar; çünkü adalet, akıl ölçüsü kullanılarak tarafsız bir sosyal mutluluğun sağlanmasının yoludur. Ancak, bu anlayış, Yunan Ahlâkında şahsi sorumluluk ve bireysel irade düşüncelerinin olmadığını ortaya koyar. Halbuki, bir Ahlâk sistemi kurmak için bu tarz düşünceler gereklidir. İnsanlar çoğu zaman Ahlâki fiillerde hangi yolu seçecekleri konusunda tereddüt yaşar. Tercihlerinde genellikle irademiz, bize "ideal tercih"i seçtirmektedir. Eğer Ahlâki fiilden cüz'i irade ve sorumluluk kaldırılmışsa, bu fiil tüm ayırt edici özelliklerini yitirir ve sadece tabiat olaylarına dönüşür (Ülken, 2001, s. 34).

Hilmi Ziya Ülken, Epikür'ün antik Yunan'da halk arasında yanlış bir şekilde hedonizmle karıştırıldığını belirterek, Epikür'ün Ahlâk anlayışının yirmi yüzyıl sonra Schopenhauer'un düşüncelerine işaret ettiğini vurgular ve Epikür'ü övgüyle anmaktadır. Tıpkı Aristo ve Platon gibi, Epikür de arzu ve maddi hazların nihayetinde insanı acıya sürükleyeceğini ve haz merkezli eylemlerin genellikle elemle sonuçlandığını savunmuştur. Ancak Epikür, Tanrı'yı evrenden dışlayarak evreni atomlara ayırmış ve bu haz-elem döngüsünün sonsuza dek süreceğini ileri sürmüştür. Ülken'e göre, Schopenhauer'un yüzyıllar sonra vardığı düşünceler, Epikür tarafından çok daha önce ifade edilmiştir. Her iki düşünürün ulaştığı sonuç ise temelde aynıdır: Haz arayışı hem boş hem de gereksizdir.

Ülken, Epikür'ü "hikmet" kavramına ulaşması nedeniyle Yunan dehası olarak nitelendirir. Filozofun hikmetten anladığı, elemnin yokluğuyla hazların zaten elde edilmiş olmasıdır; bu durum, zamanla insanın elem ve hazlara karşı duyarsız hale gelmesini ifade eder. Epikür'ün bu Ahlâki görüşü, insanın Tanrılar gibi elem ve hazlara ilgisiz kalmasını öven bir düşünce olarak değerlendirilir. Ülken'e göre, bu düşünce, maddi hazlardan, özellikle mide hazlarından başlasa da, temellendirme açısından son derece önemlidir (Ülken, 2001, s. 33-35).

Ülken'e göre, Stoa Ahlâkı, Yunan Ahlâkının yeni bir döneme girdiği bir öğretilerdir. Bu Ahlâki anlayış, 20. yüzyılda Kant'ın düşüncelerinde gelişimini tamamlamış ve Hıristiyanlık ile İslam tasavvufunu etkilemiştir. Stoa Ahlâkı, İlk Çağ'ın sonlarına damgasını vuran bir öğretilerdir. Stoacılar, Tanrı'yı evrenin merkezine yerleştirerek, insanlara ihtiraslarından uzaklaşıp hakîmce bir yaşam sürmelerini ve bu yaşamla hikmeti bulmalarını hedeflemişlerdir.

Stoa felsefesinde hakim, ihtiraslarını yenecek ancak duygularını kaybetmeyecektir. Yaşamın amacı, "kendisiyle" ve "kendisi için" aranan yegâne gerçek olan "iyilik"tir. Kendine ve tabiatın düzenine uygun yaşamak, bu Ahlâk anlayışının asıl amacıdır; bu amaç doğrultusunda yaşamak, saadet değil fazilet olarak görülür. Kant'ın Ahlâk anlayışıyla bağlantısı da buradan gelmektedir. Ülken'e göre, Stoa Ahlâkını orijinal kılan, çağının ötesine geçen bu kavramdır (Ülken, 2001, s. 36).

ÜLKEN'E GÖRE FORMALİST AHLÂK VE KANT AHLÂKI

Otorite kabul edilenler tarafından, insan yaşamına dair konuların kapsamlı bir şekilde ele alındığı Formalist Ahlâk teorisi, iyi ve kötü arasındaki ayrımın net bir şekilde yapıldığı ve yapılması ya da yapılmaması gerekenler hakkında açık kuralların belirlendiği bir Ahlâk anlayışını ifade eder. Hilmi Ziya Ülken'e göre, hem formel hem de evrensel temellere dayanan ilk ciddi Ahlâk teorisi girişimi, Kant tarafından yapılmıştır. Kant'tan önce, mutlak, transandantal, metafizik ve natüralist yaklaşımlardan uzak, yalnızca soyut ilkelerle oluşturulmuş biçimsel Ahlâk çalışmalarının amacı sürekli olarak takip edilmiştir.

Bu amacın belirgin örnekleri, dinlerin mutlak emirlerinde kendini göstermektedir. Örneğin, Yahudilikteki On Emir, İslam'daki güzel ve çirkin kavramları, ve Hristiyanlığın Protestan anlayışları, Ülken'in "Tanrısal emirler" olarak nitelendirdiği, aklın koşullu direktiflerinin ötesine geçen dini örneklerdir. Ülken, özellikle Hristiyanlığın bu yönündeki temel anlayışının, Latin-Grek kültürünün devamı olarak kabul edilen Katolik Kilisesi tarafından bozulduğunu vurgular. Protestan mezhebi ise Tanrı'nın emirlerinin vicdani olduğunu savunarak, içsel ve mutlak bir

Ahlâk anlayışını sürdürmüştür. Ancak, hem formalist hem de mutlak bir temele dayanan bir Ahlâk sisteminin oluşturulması, Kant ile mümkün olmuştur (Kılıç, 2017, s. 36).

Kant, bazı eserlerinde, formel Ahlâkı güçlendirmek için insanlık onuru, insaniyet ve amaçlılık gibi somut kavramlara başvurmuştur. Kant, ilk kez "O tarzda hareket et ki hareketin bütün zamanlar için evrensel bir kaide olarak ifade edilsin" düsturunu formül haline getirmiştir. Daha sonra bu formülü, "Hareketin insaniyet için bir vasıta değil, bir amaç olabilsin" şeklinde değiştirmiştir. Burada Kant, somut bir kavram olan "insaniyet"e başvururken, aynı zamanda somut bir kavram olan gayelilik fikrinden de faydalanıyordu. Bununla birlikte, gayelilik fikrinin soyut ve formel olması gereken Ahlâk alanında rol oynadığını belirtmeliyiz. Ancak, Kant'ın kendisi bile bu soyut formel Ahlâk idealine tamamen sadık kalmamış gibi görünmektedir. Yeni Kantçılardan Schopenhauer, Renouvier ve Bradley gibi düşünürler, Kant'ın Ahlâkını bu bakımdan eleştirmişler veya materyalist bir Ahlâkla tamamlamaya çalışmışlardır.

Kant, *Pratik Akıl'ın Tenkidi'nde*, Tanrı'yı insanın bilincinde ve dini Ahlâkla ilişkilendirir. Bu yaklaşımıyla, insandan yeni bir Tanrı ve Ahlâktan yeni bir din imkânı öngörür. Ancak, gerçek anlamda dini yaşamakta olan çoğu insan bu görüşe karşı çıkmaktadır. Çünkü Kant'a göre din, Ahlâka bağlı hale getirilmiş ve Ahlâktan türetilmiştir; dolayısıyla din, insanı metafizik âlemin merkezine koyar (anthropocentric). Bu bakış açısına göre, "Bizde inanmak ihtiyacı olduğu için Tanrı vardır" demek, gerçek dindar gözünde Tanrı'nın var olmadığı anlamına gelir. Kant'ın epistemolojik kanıtlarını geliştiren pragmatistler de benzer bir buhranı sürdürmüşlerdir (Ülken, 2001, s. 53).

Kant'a göre, gerçek Ahlâklılık, her türlü mutluluktan vazgeçerek kategorik bir ödev bilincinde gerçekleşir. Hatta daha ileri bir görüş olarak, gerçek mutluluk ancak mutluluktan vazgeçerek elde edilebilir. Bu düşünceye benzer bir paradoks sosyalist ideolojide de görülebilir. Sosyalist düşünceye göre, eşitlik idealini gerçekleştirmek uğruna özgürlükten vazgeçmek gereklidir; gerçek özgürlüğe ancak bu vazgeçişle ulaşılabilir (Ülken, 2001, s. 51).

Kant, aklın formel yapısından yavaş yavaş zihne ve duyumluluğa doğru bir geçiş yapar ve Ahlâkı somutlaştırma gereğini duyar. Önce, saadeti tamamen terk ederek mutlak ödev odaklanırken, daha sonra saadeti ödevden çıkarmaya çalışır. Başka bir deyişle, hayatın basit hazları ve doyumları yerine, ödevi yerine getirmenin haz ve doyumunu ön plana koyar. Kant, bu noktadan sonra Tanrı'nın varlığına geçer. Eğer Tanrı'nın sonsuz varlığında ruhlar ölümsüzse, bu dünyada ulaşılamayan saadetler ve elde edilemeyen iyilikler, sonsuz âlemde ölümsüz ruhlar için gerçekleşebilir. Görülüyor ki, Kant, ontolojik ve metafizik kanıtın her çeşidini reddettiği halde, aynı metafizik sonuçlara yalnızca Ahlâki düşünceler ve epistemolojik muhakeme yoluyla ulaşmaktadır (Ülken, 2001, s. 73).

Yeni Kantçılar, Kant'ın soyut ödev anlayışını daha sağlam bir şekilde kurmak için bu ödevi bir inanç haline getirdiler ve bu inancı ihtiraslarla ilişkilendirdiler. Ancak, asıl Kant'ın prensiplerinden ayrılarak natüralist-psikolojik Ahlâk anlayışına yöneldiler. Diğer Kantçılar ise, üstatlarının bilgi teorisini yorumlamış olmalarına rağmen Ahlâkını reddetmişlerdir ve metafizik bir Ahlâkın kurulmasını, Kant'ın felsefesine dayanarak imkânsız görmüşlerdir.

Kant'ın çığırında ilerleyenlerden Fichte, Kant'ın formalizmini daraltmaktan başka bir şey yapmamış ve bu yüzden Schopenhauer'ın sert eleştirilerine maruz kalmış, ayrıca diğer idealistler tarafından da pek takip edilmemiştir (Ülken, 2001, s. 67).

ÜLKEN'İN BAZI AHLÂK TEORİLERİNE ELEŞTİRİLERİ

Ülken'nin eleştirdiği bu ahlâk teorileri, İngiliz ampirizmi, Alman idealizmi ve Yeni Kantçılık gibi bilgi odaklı ahlâk anlayışlarından türemiştir. Ülken, İngiliz ampirizminin önde gelen isimlerinden J.S. Mill ve pragmatik idealizmin önemli temsilcisi olarak gördüğü Nietzsche'nin bu düşünce akımlarının başlıca temsilcileri olduğunu belirtir ve bu iki filozofun görüşleri çerçevesinde konuyu ele alır.

J.S. Mill, Ahlâki faydacılık anlayışında, kendisinden önceki filozoflardan farklı olarak hazları hem niteliksel hem de niceliksel olarak derecelendirir. Mill'e göre, en uzun süren ve en yüksek etkiye sahip hazlar, zihinsel ve manevi hazlardır; bu hazlar en yüksek düzeydeki hazlar olarak kabul edilir. Ülken, Mill'in yüksek haz anlayışını onaylar ve Mill'in yüksek hazların sadece bireysel olarak değil, çevredeki diğer insanlarla paylaşılması yoluyla elde edilebileceğini savunduğunu ifade eder. Bu görüş, Ülken'in insanlık Ahlâkı idealine yakın bir yaklaşımı temsil eder. İnsanlığın mutluluğunu artırma amacıyla elde edilen haz, tüm hazların üzerinde bir değere sahiptir; örneğin, bir annenin çocuğunun mutluluğu için kendini feda etmesi veya bir şehidin vatani için hayatını vermesi bu yüksek hazlardan sayılır.

Ancak Ülken, Mill'in Ahlâkı tamamen sosyal bir temele dayandırmasını eleştirir. Ülken'e göre, Mill, Ahlâkı adeta sosyal bir "sağlık koruma yasası"na dönüştürmüştür. Mill, insanların yüksek hazlara ulaşamadıkları veya hayattan hiç haz almadıkları durumlarda, başkalarının mutlu olduğunu bilmenin bile tatmin edici olduğunu savunur. Ülken,

bu anlayışın, Ahlâki sosyal bir temele dayandırarak insanların mutluluğunu sağlamaya yönelik bir çaba olduğunu ifade eder (Ülken, 2001, s. 45-47).

Ülken, fenomenolojik ahlâk teorilerini, fenomenolojinin iki önemli temsilcisi olan Max Scheler ve Nicolai Hartmann'ın görüşleri çerçevesinde incelemiştir. Ülken, fenomenolojik ahlâkı, Max Scheler'den itibaren tüm görecelik, sübjektiflik ve idealist unsurlardan arındırılıp objektif bir bilim olarak sunulmayı hedefleyen bir Ahlâki araştırma olarak değerlendirmektedir.

Scheler'e göre, değerler akıl ve mantık sınırlarının ötesinde var olan bir nesne kümesidir. Ancak Ülken, Scheler'in değerler anlayışında her kural ve ilkenin bağımsız bir varlığa sahip Ahlâki değerlere dayandığını vurgular. Scheler'in değerler sistemi, sübjektif akıl ve mantıkla tam olarak anlaşılabilir bir yapı sunmaz; bu değerler daha çok sezgi yoluyla kavranabilir. Zaman ve mekânın ötesinde sabit olan bu kavramlar, hislerle algılsa da ya da akli değerlendirmeler tarafından kısmen değiştirilebilecek olsa da değişmez niteliklere sahiptir. Örneğin, bir çocuk "iyi" kavramını öğrenmemiş olsa bile, annesinin kendisine karşı iyi olduğunu bilir veya hisseder.

Scheler, değişmez değerleri iki kategoriye ayırır: şahsi değerler ve eşyaya ait değerler. Bu değerleri hayati değerler, manevi değerler ve şahsi değerler olarak sınıflandırır ve en yüksek değer olarak kutsal değerleri öne çıkarır. Şahsi değerleri ise hoş ve hoş olmayan olarak ikiye böler.

Ülken, Scheler'in değerler skalasına yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Ülken, böyle bir değerler skalasının herkes tarafından oluşturulabileceğini ve bu nedenle öznellik açısından tutarlı olmadığını ifade eder. Bu değerler, objektiflikten yoksundur ve bilimsel bir temele dayanmaz. Ayrıca, Scheler'in Ahlâki değerleri pozitif olanlara yönlendirmesiyle yarattığı sübjektifliği eleştirir; çünkü bazılarında göre pozitif olan bir değer, diğerlerine göre negatif olarak değerlendirilebilir (Ülken, 2001, s. 50-51).

Ülken, çeşitli bilim dallarına dayanan bazı ahlâk teorilerini eleştirerek bu alanlardaki yetersizlikleri göstermeye çalışmıştır. Bu bağlamda, ünlü kimyager ve fizikçi Wilhelm Ostwald'ın görüşlerini incelemiştir. Ostwald, evrendeki her şeyi enerji ile açıklama çabasına girmiş ve ruhu da enerjinin bir formu olarak görmüştür. Ülken, Ostwald'ın "aksedilmeyen enerji" kavramına dayanan natüralist ahlâk anlayışını eleştirmiştir. Ostwald'a göre, her hareketin ölçütü, mümkün olan en az enerji harcarak en yüksek verimi elde etmek olmalıdır. Bu mekanik görüşünü ahlâk alanına da uygulamıştır. Ülken, Ostwald'ın bu yaklaşımını geçmiş ve gelecek, erken ve geç gibi kavramları enerjinin geri döndürülemez doğasıyla ilişkilendirerek, tüm değer ve ahlâk yargılarını bu etkenlere bağlaması nedeniyle sert bir şekilde eleştirmiştir.

Ülken, Ostwald'ın, yüzyıllarca süren çabaların ve harcanan enerjinin karşılığının her zaman alınamayabileceğini, bazen az çaba ile büyük faydalar sağlanabileceğini göz ardı ettiğini savunur. Özellikle ahlâk alanında, çaba ve enerjinin ölçülmesi mümkün olmayan unsurların bulunduğunu belirtir. Örneğin, aşk, fedakârlık ve kahramanlık gibi duygusal ve fiziksel çabalar, bu mekanik yaklaşımla uyumlu değildir.

Ostwald'ın insan iradesini, enerji döngüsünün arazi bir fiili olarak görmesi, Ülken'in ahlâki özerkliğe verdiği önemi de zedeler. Ülken, ahlâki kaidelerin sadece sarf edilen enerji ve fedakârlığın ötesinde olması gerektiğini vurgular ve makinevari ahlâk teorilerinin insanlık için zararlı olacağını ifade eder (Ülken, 2001, s. 52-53).

Ülken'e göre, Ahlâki değerlerle bilgi arasında sıkı bir ilişki vardır. Ahlâkın sadece mantık açısından doğru olması yeterli değildir; aynı zamanda bilgiyi sunan kişinin güvenilir olması da gerekir. Bu nedenle, bilim adamlığı ve Ahlâklılık ayrılmaz bir bütündür (Cihan, 2015, s. 139).

Ülken, Darwinizm'in manevi ilimlere etkisiyle ahlâkın biyoloji temelli bir yaklaşımla ele alınma eğiliminin yayıldığını ifade eder. Bu bağlamda, Metchnikof'un "İnsan Tabiatı Hakkında İncelemeler" adlı eserine atıfta bulunarak, Metchnikof'un ahlâk anlayışını inceler. Metchnikof, Yunan düşüncesindeki "tabiata uygun Ahlâk" anlayışına benzer bir görüşe sahiptir. Metchnikof'a göre, canlıların tabiatla uyum sağlama sürecinde çeşitli ahenksizlikler ortaya çıkar ve bu ahenksizlikler insanlarda daha belirgindir. Bu ahenksizlikler, hastalık, ihtiyarlık ve ölüm gibi sorunlara yol açar. Metchnikof, bu ahenksizliklerin nedenlerini tespit edip giderebilirsek, insanın manevi saadet ve huzurunu sağlayabileceğimizi öne sürer.

Ülken, Metchnikof'un ihtiyarlığın önüne geçmek için geliştirdiği formülleri eleştirir. Ülken'e göre, insan zekâsı, Metchnikof'un önerdiği tam intibak sürecine imkân tanımaz. İnsanlar, çevresindeki eşyayı uyumlu hale getirmeye çalışırken, bu eşyayı dönüştürme çabasıyla temel ahenksizlikler devam eder.

Ayrıca, Ülken psikoloji temelinde ahlâk teorileri geliştirme çabalarını da değerlendirir. Özellikle Adam Smith'ten itibaren psikolojik ahlâk yaklaşımlarının arttığını belirtir. Ancak, psikolojik ahlâk yaklaşımlarının fenomenologların Ahlâki mutlakçılığa düşmesi gibi, bilim adamlarını da ciddi bir Ahlâki rölativizme yönlendirdiğini savunur. Ülken, Fouille'nin süje ve objeyi ayırarak değerleri sadece süjenin keyfi arzularına

dayandırmasının da psikolojik ahlâk yaklaşımlarının ne kadar sistematikten uzak olduğunu gösterdiğini ifade eder. Bu yaklaşımda, her bireyin farklı bir değer yargısına sahip olduğu öne sürülür, bu da mutlak bir göreceliğe yol açar ve Ahlâki değerler alanında kaosa neden olur. Çünkü Ahlâki değerlerin doğruluğu, yanlışlığı veya üstünlük derecesi gibi konularda net ve objektif bir ölçüt oluşması mümkün olmayacaktır (Cihan, 2015, s. 53-56).

Durkheim'in sosyal bilimlere katkıları, adeta Hegel'in bir felsefi sistem oluşturma çabasının bir aşaması olarak değerlendirilir. Hegel'in Ahlâk anlayışı bireysel değil, toplumsal bir Ahlâktır. Bu bağlamda, Hilmi Ziya Ülken, Durkheim'i bir toplum felsefesi olarak değerlendirir ve onun yönteminin de bir toplum felsefesi yöntemi olması gerektiğini belirtir. Toplum felsefesi açısından iki ana yöntem öne çıkar: Birincisi Comte'un pozitif yöntemi, ikincisi ise Hegel'in diyalektik yöntemidir (Dıraman, 2011).

Hilmi Ziya Ülken'e göre, sosyoloji temelli ahlâk görüşleri, Auguste Comte ile birlikte şekillenmeye başlamış ve özellikle Fransız düşünürleri arasında gelişmiştir. Comte, insanın hem hayvani hem de insani yönleriye sahip olduğunu, insani yönünün toplumla şekillendiğini, hayvani yönünün ise organizmaya bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Ülken, Comte'un "insanı insanıyetle değil, insanıyeti insanla açıklamak" anlayışını temel bir düşünce olarak değerlendirir. Comte, özgecilik ve feragat gibi insani özelliklerin toplumla ilişkili olduğunu, bencillik ve faydacılığın ise organik yönlerle ilgili olduğunu savunur. Bu anlayış, Ülken'in ahlâk görüşlerinin A. Comte'tan etkilendiğini ve bir temel oluşturduğunu gösterir. Özellikle Ülken'in aşk ahlâkının temelini oluşturan insanlık ideali, Comte ile ilgili ifadelerinde yer alır.

Ülken, Comte'un sosyolojik ahlâk anlayışını eleştirir. Ona göre, Comte'un görüşleri, somutluktan uzak ve zihinsel bir yaklaşımı yansıtmaktadır; pratik yaşamın gerçekleriyle uyumlu değildir ve deney ile gözlem temeline dayanmaz. Comte'un özgecilik ve bencillik kavramlarını insanın temel unsurları olarak belirlemesi, sosyolojik bir perspektiften ziyade biyolojik bir alana kaymasına neden olmuştur. Ayrıca, Ülken, Comte'un tümdengelim (dedüksiyon) yöntemini tercih etmesini de eleştirir ve sosyal tespitlerin tümevarım (indüksiyon) yöntemiyle yapılması gerektiğini savunur. (Ülken, 2001, s. 57).

ÜLKEN'İN TEMEL AHLÂK SİSTEMİ

Hilmi Ziya Ülken'in ahlâk sisteminde inşa edilen yaklaşımda temel kavramlar; "aşk ve tutku" kavramlarıdır. Bu sistemin amacı, "insanlık şuuruna ermek"tir (Ülken, 2001, s. 67). Aşk, öyle bir ihtirastır ki âlemi kendinde görür ve varlığın oluşunu kavrar. Aynı zamanda aşk, gözleri açılmış ve varlığın derinliklerini anlamış bir ihtirastır. Bu bağlamda, aşk gizli bir hazinedir; aşk halinde bu gizli ve karanlık varlık aydınlığa çıkar. Derin bir birlik ve nihaysiz bir kaynak olarak, aşk âlemin çokluğunda kendini keşfeder ve ruhun bütün hamlelerine kuvvet sağlar (Ülken, Aşk Ahlakı, 2017). Ülken'in ahlâk sisteminde, hakikat tutkusu, iş tutkusu, etki etme tutkusu ve açıklık tutkusu gibi argümanlar, ahlâki doktrinin temel dinamikleri olarak kabul edilir. Düşünür, insanı tüm özelliklerinden önce ahlâki bir varlık olarak tanımlar ve bu vasfın yegâne zeminini ruh ve beden birlikteliğinde bulur. Bir insanın ruhsal özgürlüğü ve yüceliği arttıkça, ahlâki nitelikleri de aynı oranda gelişir. Ruhunu yeterince kontrol edemeyenler ise, ruhsal çöküntüler, düşkünlükler, hastalıklar ve ahlâki sorunlarla karşılaşır. Ahlâki olgunluğu kazanmak, ruhsal gelişim, yücelme ve arınma süreçlerinin sürekli çaba ve gayretle aşılması gereken aşamalar olduğunu ifade eder (Kılıç, 2017, s. 68).

Burada tutkuyu sevinç ve keder duygulanımlarıyla açıklıyoruz. Ruhun yüksek bir yetkinliğe ulaştığı duygulanım sevinç olarak tanımlanırken, ruhun daha düşük bir yetkinliğe ulaştığı duygulanım ise kederdir. Spinoza'ya göre, tutku bu tür bir duygulanımdır (Erdemli, 1990).

İnsanın kemale ermesi, kişilikle mümkün olur. Ruh, ihtirasını irfanla besleyip geliştirir. Ahlâkın varlığı, gerçeği cesaretle gerçekleştiren ve imanı eyleme dönüştüren bir varoluşu ifade eder. Bu bağlamda, Ahlâk sahibi olmak, imanı dünyada yaşamak ve irfanı eyleme dönüştürmek anlamına gelir; bu da ruhun kudretine bağlıdır. Cesaret ve aşk eksikse, ruhun irfanı da değersizleşir; bu durumda kişilik oluşmamış, Ahlâki varoluş da mevcut değildir. Ancak ruhunda kudret barındıran kişi, irfan kazanma yolunda bir adaydır. O, yolunu arayan, sevendir ve kişiliğini gerçekleştirmek için Ahlâki seven biridir (Ülken, Aşk Ahlakı, 2017).

Ülken, insanların doğuştan lider ya da peygamber olarak geldiğine inanmaz. Ona göre, bireylerin kendi ruhlarına sürekli olarak yüksek hedefler ve amaçlar belirlemeleri gerekir. Bu süreçte, dünyevi basit hevesler ve arzuları aşarak yüksek karakterli insan seviyesine ulaşmaları beklenir. İnsan başlangıçta kusurlarla doludur, fakat nefsiyle sürekli bir mücadele içinde olarak ruhunun yüceliğine ulaşabilir. (Kılıç, 2017, s. 68).

Ülken'in Ahlâk Anlayışında "Açıklık Tutkusu"

Ülken'in ahlâk anlayışı, "açıklık tutkusu" etrafında şekillenen bir sistemdir. Ülken'e göre, açıklık tutkusu ahlâkın temel taşlarından biridir ve itiraf edilmemiş günahlar gerçek ahlâkın önünde büyük bir engel teşkil eder. Dinler

zaman zaman bu gerçeğe ulaşmış olabilirler; ancak Ülken'in "vicdan muhakemesi" dediği şey, kişinin sürekli olarak kendi yanlışlarıyla yüzleşmesi ve bunları halkın huzurunda itiraf etmesidir. Bu süreç, insanı erdemlerin en yücesine, yani doğruluk erdemine ulaştırır. Açıklık tutkusu, dinlerin ortaya koyduğu ceza ve ödüllerle değil, kişinin içten bir arzuya "aydınlık tutkusu"na yönelmesiyle elde edilir. Bu tutkuyu kazanan kişi, ahlâk dünyasına adım atmış sayılır. Bu dünya, ideal insanlık ile manevi gerçekliğin kesiştiği noktadır. Peygamberlerin, erenlerin ve filozofların sahip olduğu açıklık tutkusu, inandıkları yolda halkın eleştirilerine aldırmadan tüm hatalarını açıkça ifade etmeyi gerektirir. Ülken'e göre, açıklık tutkusundan yoksun olanlar, ruhlarında erdemler olsa dahi başarısızlığa uğrarlar. Açıklık tutkusu ile arınmış bir ruh, ahlâki alana adım atmış olur ve ardından hedef belirleme ve eyleme geçme aşamasına ulaşır.

Bu hedefler sırasıyla şunlardır:

Birlik: İlk hedef, insanın çoklukta birliği bulmasıdır. Farklı unsurları varlığın tamlığı için bir arada görmektir. İnsanlar arasındaki milliyet, sınıf, renk ve düşünce farklarını aşarak, "insanlık sevgisi"ne yönelmek bu hedefin özüdür. Ülken bu aşamayı "mertebeler ahlâki"nın "insani yurtseverlik" zirvesine ulaşma olarak değerlendirir.

Kendine Yetme: İkinci hedef, "kendine yetme"dir ve bu hedef "tamlık" kavramıyla ifade edilir. Tamlık, ruhun doğa ve nesnelere uyum içinde olması, hatta onlarla bütünleşmesini kapsar. Doğadaki kötülükler, bazı filozofların düşündüğünün aksine, gerçek kötülükler değil, eksiklikler olarak değerlendirilmeli ve hoşgörülle karşılanmalıdır. Örneğin, hırsızlık gibi davranışlar doğanın bir gerçeği olarak sürekli var olabilir.

Sükûna Ermek (Dinginlik): Üçüncü hedef, ruhun aşk ahlâkına ulaşarak gerçek mutluluğa ermektir. Ülken'e göre, arzularla savaşmak yerine onları aşmalı ve yüksek arzularla ruhu daha ileriye taşınmalıdır. Bu "ilerisi" birlik şuuru ve insanlık aşkıdır. Sükûn, kişinin sabırlı, çalışkan ve kararlı olması, hayatın aksaklıklarına rağmen memnuniyet içinde olması ve itirazlardan uzak durması demektir.

Mertebeler Ahlâki: Ülken'in ahlâk sistemi "Mertebeler Ahlâki" olarak bilinir ve bu sistem hem insanî hem de maddi âlemi kapsar. Ülken, bu ahlâk anlayışını Kant'ınki gibi belirli bir ahlâk doktrini olarak tanımlar. "Mertebeler" terimi, maddeden ruha, toplumsal yaşamdan bireysel gelişime kadar olan yükselme aşamalarını ifade eder. İnsanlar ruhsal ve eylemsel özelliklerine göre farklı derecelere ayrılır. Bu dereceler arasındaki fark, kişilerin içsel mücadeleleriyle belirlenir. Yetersiz çabalar gösterenler belirli bir mertebede sıkışıp kalır ve bu durum, ilerleme fırsatını kaçırmak anlamına gelir. Nihai hedef, birlik ahlâkına, insanlık sahasına ve aşk ahlâkına ulaşmaktır; diğer aşamalar ise yarıda kalma olarak kabul edilir. Bu uzun yolculuk dört aşamadan oluşur: İlk aşama "halk", ikinci aşama "vatandaş", üçüncü aşama "yurtsever" ve dördüncü ve nihai hedef ise "insani yurtsever" aşamasıdır. (Kılıç, 2017, s. 71).

Halk Mertebesi: Halk mertebesi, bir grup ya da zümreye bağlı olarak yaşam süren, toplulukla bütünleşmiş bireylerin bulunduğu aşamadır. Bu mertebede, bireyler genellikle toplumsal normlar ve kurallar altında yaşar ve toplumun egemenliği altındadır. Buradaki kişiler, bağlı oldukları topluluğun etkisiyle, çoğunlukla korku Ahlâkının hâkim olduğu bir yaşam sürerler. Kişi, neden bir topluluğa bağlı olduğunu tam olarak anlamadan, topluluğun normlarına uyar ve bu topluluğun baskısı altında kalır.

Bu aşamada, halk korku nedeniyle boyun eğer ve her yönüyle yönetilmeyi kabul eder. Cemiyet düzeninin Ahlâki, korku ve itaate dayanır. Halkın ruhu, korkunun etkisi altındadır; yasaların, Yaratıcının, yöneticinin ve silahların korkusu, halkı askeri düzen ve disiplin içinde tutar, kitlelerin vahşice birbirini yok etmelerini engeller. Halk için asla unutulmayacak üç temel görev vardır: acımak, ümit etmek ve affetmek. Çünkü halk, çocuklar gibi, korku ve ümit ile yönlendirilir ve yönetilir. (Ülken, Aşk Ahlakı, 2017, s. 94-95).

Vatandaş Mertebesi: İkincisi olan vatandaş mertebesi, yaşamında eksiklikler ve yetersizlikler gören, bu sebeple daha yüksek bir yaşamı arzulayan bireylerin bulunduğu aşamadır. Bu mertebede, geleceğe yönelik bir tutku ve ümit hâkimdir. Vatandaş mertebesi, daha güzel bir geleceği hedefleyen ve bu amaca ulaşmak için çaba gösteren insanların ahlâkını ifade eder. Gelecek umudu kaybolduğunda, birey bu mertebeden ayrılabilir.

Bu aşamanın Ahlâki, "umut Ahlâki" olarak tanımlanır. Vatandaş mertebesindeki bireyler, cennet ve ikbal umutlarıyla sorumluluklarını yerine getirmeye yönlendirilirler. Fedakârlık ve özveri, bu umutlara bağlı olarak ortaya çıkar. Ülken, vatandaş mertebesindeki bireylerin geniş ufuklara sahip olmalarını, belirli hedeflerin önlerine konulmasını ve bu hedeflere ulaşmaları için ümitlendirilmesini savunur. Aynı zamanda, onların kendi gerçeklikleri içinde kabullenilmelerini önerir.

Bu safha, insanın delikanlılık dönemine denk gelir. Vatandaş mertebesindeki kişi, delikanlılık dönemi gibi, gelecekteki ideal yaşam için mevcut zamandan bazı tavizler vermeyi göze alır (Kılıç, 2017, s. 72).

Vatansever Mertebesi: Üçüncüsü, vatansever mertebesidir. Bu aşamada bulunan kişi, gururludur ve ego iddiasından sıyrılmıştır. Kendi özgürlüğünü her şeyin üzerinde tutar. Vatanseverin gözünde, dünyanın merkezi kendi benliğidir; kendi vatani bile, bu benliği ispatlamak için bir arenadır. Kişinin kahramanlığı, yalnızca kendi benliğini ortaya koymak için bir araçtır.

Vatansever, hiçbir şeyin tahakkümü altında bulunmaz. Hiçbir kudretin ve hiçbir kişinin boyunduruğuna tabi olmadığından dolayı, bu mertebede olan kişi iyidir. Kendi benliğini, bağımsızlığını ve özgürlüğünü her şeyin üzerinde tutarak yaşar (Ülken, Aşk Ahlakı, 2017, s. 96). Ancak Ülken'e göre, bu kişi kitlelere ve gururuna bağımlı

hale gelmiş bir tutsaktır. Çünkü ruhundaki boşlukları ve eksiklikleri, halkın alkışları ve övgüleriyle doldurmaya çalışmaktadır (Kılıç, 2017, s. 73).

İnsanî vatanseverlik mertebesidir: Bu mertebede bulunan birey, ihtiraslarını aşarak aşka ulaşmış, varlığın oluşumuna katkıda bulunmuş ve tüm kemal derecelerini hedefleyen kişidir. Egosundan arınmış ve kendi benliğini kenara bırakmış, ruhun ve kâinatın kaderini bütünleyici bir şekilde görebilen kişi, bu mertebeye ulaşmıştır. Yaşadığı yurdunu insanlık âlemi için bir misafirhane olarak gören ve toplumu Ahlâka ulaşma konusunda ilk adım olarak kabul eden birey, insanî vatanseverlik mertebesindedir. Ona göre, kâinatın merkezi insandır; medeniyet, insanın eseridir ve onun için var olmuştur. Birliğin aynası insandır; parça değil, bütün ve dilektir. Akıllı ve konuşan her varlık insan değildir. İnsan, ruhunun kudretine sahip ve aşk Ahlâkı seviyesine ulaşmış kişidir (Ülken, Aşk Ahlakı, 2017, s. 97). Ülken'in "aşk Ahlâkı" olarak tanımladığı bu mertebeye, insanın tüm milletleri, devletleri ve ırkları insanlık paydasında bir bütün olarak görmesini ifade eder. Bu mertebede, ayrılıkları ve farklılıkları doğanın gerekliliği olarak kabul edip, bunları birlik şuurunda birleştirebilen kişiler bulunur. Bu bireyler, ruhi ve bedeni tüm amaçlarını bu yüksek ideali gerçekleştirmek için feda edebilirler. Ülken, bu mertebenin peygamberlerin, bilginlerin ve insanlığın gerçek kahramanlarının ulaştığı en yüksek düzey olduğunu belirtir. Artık bu aşamaya ulaşan bireyler, telkin, tavsiye ve vaaza ihtiyaç duymazlar; çünkü bu mertebeye ulaşmış olanlar, bu tür yönlendirmelere gerek duymadan kendi içsel bilgeliği ve aşkıyla yol alırlar. (Kılıç, 2017, s. 73)

SONUÇ

Hilmi Ziya Ülken'in temel ahlâk sistemi, "aşk ve tutku" üzerine inşa edilmiştir ve bu sistemin amacı, "insanlık şuuruna" ulaşmaktır. Ülken'e göre, insan ruhu ne kadar özgürleşirse, Ahlâki yönü de o kadar gelişir. Yani, insan doğuştan lider ya da peygamber olarak gelmez; dünyaya belirli kurgular içinde gelir ve kendi nefsiyle mücadele ederek ruhunun yüceliğine ulaşır.

Ülken'in ahlâk anlayışında, tabiatın düzenini bozan davranışlar hem estetik olarak hoş olmayan hem de Ahlâki olarak kabul edilemez davranışlar olarak değerlendirilir. Örneğin, Yunan Ahlâkında bir âlimin keşif yapmak için hasta çocuğunu ölüme terk etmesi, keşfin doğanın düzenini tamamladığı için Ahlâki bir davranış olarak kabul edilir. Bu örnek, Ahlâkın insan hayatında ne kadar önemli bir yer tuttuğunu ve Ahlâki değerlerin toplumun genel yapısına nasıl etki edebileceğini gösterir.

Ülken'e göre, Ahlâk sadece akıl yoluyla değil, aynı zamanda bireyin kendi görüşleri ve fikirleriyle de kurulur. Ahlâk, bireyden başlar ve eyleme geçer. Toplumun oluşumunda bireylerin etkili olduğu düşünülür, bu yüzden birey topluma uygun davranışlar sergiler. Vicdan burada önemli bir rol oynar ve vicdan, bireyde eyleme dönüşür. Her bireyin Ahlâki anlayışı, toplumlar arasında farklılık gösterebilir. Ancak, insan ruhunu kötülüklerden ve basit arzularından arındırarak gerçek Ahlâka ulaşır. Yani, ruhunu ne kadar özgür bırakırsan, Ahlâki yönün o kadar gelişir. Ahlâklılık, insanın imanını dünyaya yayması ve irfanını fiil haline getirmesi anlamına gelir. Bu ise yalnızca ruhun kudretiyle sağlanabilir. Ülken'e göre, ruhunda aşk ve cesaret bulunmayan kişinin değeri yoktur; insan, ruhunu dünyaya ait basit heveslerden arındırarak yüceliğe ulaşabilir.

Ülken'e göre ölüm korkusu, Ahlâkın din kökenli olduğunun kabul edilmesinden kaynaklanır. Bu korku, değişim, yok olma ve zamanın bilinci olarak ortaya çıkar; hafızadaki hatıralar ve kalıplaşmış imgelere bağlanmanın bir sonucudur. Zaman düşüncesi, hafızadan değil, ölüm korkusundan kaynaklanan yok olma ve değişim endişesinden oluşur. Ölüm, yaşlılık ve hastalıklar bu endişeleri sürekli olarak hatırlatır. Ancak, imge ve hatırlamaların soyutlaştırılması, insanı zamanın ötesine çıkarır. Bu diyalektik aşama, insanın ebedi hayatı düşünmesini sağlar. Değişim üzerindeki değişmezlik, olaylar üzerindeki içyüz ve oluş üzerindeki ezeli idealar, insana sükûnet ve bu geçici dünyada bulamadığı Ahlâki düzeni kazandırır.

Hilmi Ziya Ülken, 'açıklık tutkusu' kavramı üzerinde kurulan bir ahlâk anlayışı geliştirmiştir. O'nun bu anlayışında, 'açıklık tutkusu' kavramı ahlâk anlayışının esas unsurlarındandır. Ülken'e göre kişi, içsel hataları ve kusurlarıyla yüzleşmeli ve bunları başka insanların bileceği şekilde itiraf etmelidir. Kişinin bu şekildeki davranışları onu, en değerli erdemlilik sayılan doğruluğa götürür. Zaten Ülken'e göre Ahlâki hakikate, içsel bir "aydınlık tutkusu" ile erişilir ve bu tutkuya ulaşan insan, ahlâk dünyasına adım atmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aydın, İbrahim Hakkı, (2011). *Seküler Ahlâk Bağlamında Din-Ahlâk İlişkisi*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı:35, Erzurum
- Bakır, Kemal, (2015). *Hilmi Ziya Ülken'de Ahlâki Bir Değer Olarak 'İnsani Vatanseverlik'*, Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum
- Cihan, Mustafa, (2015). "Hilmi Ziya Ülken'in Eğitim Felsefesi", ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: I/1
- Çağrı, Mustafa, (1985). *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, Ensar Neşriyat, İstanbul
- Dıraman, Hüseyin. (2011). Hilmi Ziya Ülken'in Durkheim'in Sosyoloji Yöntemini Değerlendirmesi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*(17), 38.
- Erdemli, Atilla, (2013). "Spinoza'nın Ahlâk Anlayışı". Felsefe Arkivi, sy. 27
- Fedayı, Osman, (2007). *Hilmi Ziya Ülken' de Dini Hayat*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Adana
- Güner, Mustafa. (2012). *Erich Fromm'un Ahlâk Anlayışı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2012
- Kılıç, Engin, (2017). *Hilmi Ziya Ülken Düşüncesinde Din-Ahlâk İlişkisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı İslâm Felsefesi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Kılıç, Recep. (2015). *Hilmi Ziya Ülken'de Ahlâk Problemi*, Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri 4-A, Cumhuriyet'ten Günümüze Bilimsel ve Felsefi Düşünce Temsilcileri, (yazar ve editör, Süleyman Hayri Bolay), ss. 2145-2175, Nobel Yayınları, Ankara
- Ülken, Hilmi Ziya, (1998). *İnsani Vatanseverlik*, Ülken Yayınları. İstanbul
- Ülken, Hilmi Ziya, (2001). *Ahlâk*, Ülken Yayınları, İstanbul
- Ülken, Hilmi Ziya, (2017). *Aşk Ahlâkı*, Ülken yayınları, İstanbul.